

բազմեա քահանայ, այն պաշարին ոգուով սրով սու-
վոր են միսինարք Տէրօջը գործը յառաջ տանիլ,
սակայն Հայոց մէջ միայն՝ կենդրէ հայ քահանայէն
աղօթել իրան յանձնուած գործն ի գլուխ հանե-
լու համարն:

— Ասանէն եկած լուրերը դառն են, թէ ժո-
ղովրդեան կարօտութեան և թէ Դոմինիկեաններու
շահատակութեանց վրայ, Բէք տը Քրանս, ասոնց
գլխաւորը, կրօնական հրապարակ մը բացած է, և
դաւանափոխութեան պայմանին ներքէ հայ կարօ-
տելոց նպաստ կրաշիւէ այն դրամներէ գործ կատա-
նայ Եւրոպայէն: Բայց Բէք տը Քրանս որքան որ
կրօնական, աշխարհական պաշտօն մ'ալ կկարէ և
այն է Քրանսական հիւպատոսի տեղակալութիւնը:
Խնդիր է թէ Քրանսայի ժողովուրդը կներէ՝ որ կա-
րօտելոց համար իր տուած դրամն այնպէս գործա-
ծուի, և Քրանսայի կառավարութիւնն իրօք կհան-
դուրժէ՝ որ իր դրօշին ներքէ Բէք տը Քրանս կրօ-
նական հրապարակ մը հաստատէ:

— Երուսաղէմի մէջ 44 մզկիթ կայ և 70 եկե-
ղեցի, այս եկեղեցիներուն 26-ը կպատկանին Օր-
թոդոքսներուն [Ռուսաց և Յունաց], 13-ը Լատինաց,
2-ը Յոյն կաթողիկոսաց, 1-ը Մարոններու և
1-ը Ասորի կաթողիկոսներու, ընդամենը 17 կաթողիկ
եկեղեցիներ: Քրանսայի պաշտպանութեան տակ
գտնուող հասարակութեանց համար, մինչդեռ օր-
թոդոքս եկեղեցիներու թիւը գրեթէ ասոր կրկնա-
պատկին է, Հոն ունին նաեւ Հայեր 6 եկեղեցի (Ս.
Յակոբ, ս. Յարութիւն, ս. Աստուածածին, ս.
Փրկիչ, ս. Հրեշտակապետ և ս. Թորոս), Բողոքա-
կաններն՝ 14, Ղ.պօխբ՝ 2, Հապէշք՝ 1 եկեղեցի,
իսկ Հրեաներն ունին 3 մեծ և 100-ի չափ պզտիկ
սինակոկաներ: — Երուսաղէմի բոլոր եկեղեցիաց
զանգակներուն թիւն է 195, որոց 95-ը Օրթոդոքս-
ներուն կպատկանին, 35-ը Բողոքականներուն, 22-ը
Լատինաց, 11-ը Հայոց, 3-ը Յոյն կաթողիկոսներուն,
3-ը Մարոններուն, 2-ը Ղ.պօխներուն, 2-ը Ասորի-
ներուն և 2-ը Հապէշներուն: — Ան նաեւ 27 դպրոց-
ներ տղայոց և աղջկանց համար և 5 հիւանդանոց:
— Ս. քաղաքին մէջ քաղաքական ներկայացուցիչներ
(հիւպատոս) ունին Անգլիայ, Քրանս, Ռուսիա,
Իտալիա, Գերմանիա, Աւստրիա, Միացեալ—Նա-
հանգր, Սպանիա, Յունաստան և Պարսկաստան:

ԱՒՍՏՐԻՈՅ ՀԱՅ ԳԵՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ.

(Նարոնակութիւն) *

Սուչաւայի Հայոց չորրորդ եկեղեցին է
ս. Օգսէնտ վանքը, սորա մասին ևս կաւան-
դուի թէ 1606 թուականին շինած է, բայց

չենքի՝ և շրջապատի հնու թիւնները սցղ եկե-
ղեցւոյ շինութիւնը չաա աւելի հին ցոյց կու-
տան քան տեղին աւանդութիւնը: Այդ եկե-
ղեցին ևս շինած է Ակօրչայ անուանով մի անձ,
որի գերեզմանաքարը կը գտնուի տաճարի
մէջտեղը և որ մեռած է Ռմէ. ին (այսինքն
1612 ին): Այս եկեղեցւոյն բակին մէջ կայ մի
զանդակատուն, որ երեք յարկերի է և որի
երկրորդ յարկին մէջ ևս կայ ս. Լուսաւորդի
նուիրած մի խորան. նաեւ այս եկեղեցւոյ բա-
կի տրեմտան շրջապարսպին վրայ վանքի
ձև ունեցող մի ուրիշ շինութիւն ևս կայ,
որի երկրորդ յարկին մէջն ալ կաթողիկէի
ձևով մի հին խորան կայ, որ ս. Յակոբ
կանուանուի տեղացւոց կողմանէ: Այս եկե-
ղեցւոյն մէջ ևս տարին երկու անգամ պար-
տաւորեալ ս. պատարագ կը մատուցուի՝ մին
հոգեդպրուստէն յետոյ Ա. Յարութեան կիւ-
րակէին, երբ ամբողջ ժողովուրդը թափօրով
կերթայ և ս. պատարագէն յետոյ ևս մատաղ
կը լինի և մի անգամ ալ գարնան սկզբնաւո-
րութեան Յունաց ս. Գէորգին, այսինքն
Խարէլիզդին օրը: Այս եկեղեցին քաղաքէն
 $\frac{1}{4}$ ժամ հեռու կը գտնուի: Թէ ս. Օգսէնտ
և թէ Հաւ-Պատար վանքերն հոգային ահազին
կալուածներ ունին, ս. Օգսէնտի կալուած-
ները տարեկան 3950 ֆլորին եկամուտ կը բե-
րեն, իսկ ս. Հաւ-Պատարինը 2600 ֆլորին:

Սուչաւացւոյ հինգերորդ եկեղեցին կը
գտնուի Պուրահօմօր անուանուած գիւղա-
քաղաքին մէջ, որ Սուչաւայէ 3 ժամ հե-
ռու է: Այդ եկեղեցւոյն հիմը դրուած է 1861
թուականին, նախաձեռնութեամբ պ. Գէորդ
Թապաքարի, որ եկեղեցւոյ շինութիւնը չա-
ւարտած ի Տէր հանգած է և ժողովուրդը ընդ-
հանուր հանդանակութեամբ շինութիւնը ա-
ւարտելով 1868 ին օծել տուած է: Այս եկե-
ղեցւոյ մէջ, որ ս. Գէորդ կանուանուի տարին
հինգ անգամ պարտաւորեալ ս. պատարագ
կը մատուցուի. Ա. ս. Աստուածածնոյ զինացի
կիւրակէին ի յիշատակ եկեղեցւոյ օծման տա-
րեդարձի երբ մատաղ ևս կը կարուի. Բ. ս.
Ժննդեան, Գ. Չապի, Դ. Համբարձման և Ն.
Աւետան տօներէն անմիջապէս յետոյ: Թէ և
այս եկեղեցին շինուած ժամանակ այդ գիւ-
ղաքաղաքին մէջ 25-30 տունի չափ հարուստ

* Տես, «Արարտ» 1899 թ. համար Ա. հր. 12.

հայեր կը գտնուին եղեր, այժմ հայիւ թէ, 6-7 տղբաւ ընտանիքներ կը գտնուին:

Այս ամէն եկեղեցիներու մէջ որ և իցէ եկեղեցական պաշտօնակատարութիւն տեղի ունեցած ժամանակ Սուչաւայի կեդրոն. ս. Պաշ կեկեղեցոյն մէջ ժամասացութիւն չլինէր, որովհետեւ Սուչաւայի միակ քահանան կը կատարէ այդ ամէն եկեղեցիներու ժամասացութիւնը: Քանի տարիներ առաջ Սուչաւայիք մշտական 2 քահանայ ունին եղեր, այժմ պակասը լրացնելու նպատակաւ իրենց միջէն տիրացու Կարապետ Կընայեանին ս. Էջմիածին զրկած են հարկ եղածները սովորով քահանայ դասնալու համար:

Մի միայն Սուչաւայի մէջ կայ 72 տուն հայ, որոց ընդհանուր թիւն է երկու սեռէ մեծ և փոքր 206 հոգի. իսկ մնացեալ Պուքովինայի և Կալիցիոյ մասին մէջ 78 տուն, որոց ընդհանուր թիւն է երկու սեռէ մեծ և փոքր 224 հոգի. ուրեմն Սուչաւայի և Պուքովինայի հին գաղթականութիւնը կը բաղկանայ 180 ընտանիքէ, որոց ընդհանուր թիւն է 430 հոգի, այսինքն միջին հաշուով մէն մի ընտանիք նոյն իսկ 3 հոգիէն պակաս:

Յաւալի է ասել թէ գէտ ի Աւստրիոյ սահմանը գաղթող 40000 ընտանիքների այդ չնչին մնացորդն ալ կարծես նախախնամութենէն դատապարտուած է մի քանի տարիներ յետոյ բոլորովին ոչնչանալու. որովհետեւ ինչքան ալ որ հին սերունդը մինչև ցարդ մայրենի լեզուն զէթ աղաւաղեալ վիճակի մէջ պահպանած է, բայց նոր սերունդը մեծաւ մասամբ մայրենի լեզուն անձանօթ է. մի քանի ընտանիքներէ զատ հայ գերդաստանների առանին լեզուն կամ գերմաներէն և կամ ռումաներէն է: Ատկից զատ 150 տունէն 70—ը կամ օտարների հետ ամուսնացած են և կամ անդաւակ սցնակս որ այդ տունների ներկայացուցիչների մահուամբ այդ տուններն ալ կը փակուին: Ուրեմն մօտաւորապէս 80 ընտանիք կը մնան, որոնք յոյս կուտան զեռ ևս մի առժամանակ հայութիւնը պահպանել: Դժբախտաբար այդ ընտանիքների մեծագոյն մասն ալ միմիայն աղջիկ զաւակներ ունին. և որովհետեւ իրենք Եւրոպական հայ գաղթականութիւն պարունակող ուրիշ երկիր-

ներէն մեծաւ մասամբ հեռու կը գտնուին, հեռաւորաւ ստիպուած են իրենց աղջիկները օտարների հետ ամուսնացնել: Ահա այդ պատճառներով Պուքովինայի Հայոց ներկայն աննախանձելի և ապագայն բոլորովին մթին է:

Պուքովինայի Հայոց աղգային կրօնական գործերը կը հոգացուին երկու Աղգային մարմիններէ, որոց մին կը կոչուի Հոգաբարձութիւն և 7 հոգիէ կը բաղկանայ և որք կը վարեն ամբողջ Պուքովինայի և Կալիցիոյ Հայոց աղգային—կրօնական ընթացիկ գործերը և կալուածներու մատակարարութիւնը: Իսկ երկրորդ ժողովը կը կոչուի Մեծաժողով, որին բացի Հոգաբարձութեան 7 անդամներէ ուրիշ հինգ հոգի ևս կը մասնակցեն: Հոգաբարձութեան նախագահը կը նախագահէ նաեւ Մեծաժողովին: Հոգաբարձութիւնը կարեւոր խընդրոց լուծման համար ի նիստ կը հրաւիրէ զՄեծաժողովը, որ տարեկան մի անգամ պարտաւորեալ նիստ ունի Հոգաբարձութեան հաշիւները քննելով նոր պիւտձէն վաւերացնելու համար: Ունին մի կանոնադրութիւն, որ պետութեան կողմանէ վաւերացած է և որով Հայաստանեայց եկեղեցոյ հարազատը իրաւունք ունին իրենց աղգային կրօնական գործերը ըստ կամս վարելու և կառավարութիւնը ոչ մի իրաւունք չունի իրենց գործերուն միջամտելու: Այդ պատճառով կը փախնան կանոնադրութիւնը փոփոխութեան ենթարկել, որպէս զի կառավարութենէն դժուարութեան չհանդիպեն:

Արդ՝ վերոգրեալ հաշուով կը տեսնուի թէ Աւստրիոյ մէջ գտնուող Հայաստ. Առաքել. եկեղեցոյ հարազատների ընդհանուր թիւը հազիւ 525—530 կը լինի: Աղոնցմէ զատ Կալիցիայի և Պուքովինայի մէջ կան 4000 չափ հայ հոգով մեղաւաւաններ, նաեւ Թրանսիլվանիոյ և Հունգարիոյ մէջ ալ մօտաւորապէս 10000 հայ հոգով մեղաւաւաններ, և եթէ 500 ի չափ ալ Աւստրիոյ այլ և ոյլ կողմերը ցրուած հայ

* Սուչաւայի Հայոց աղգային եւ կրօնական առանցական սովորադրութեան իրենց վիճակագրութեան հին յիշատակարանների, իրենց քարտոխ յատակ մի քանի հարիւր քաների հաստատոյցն առած են, զորս մեզից եւ մաս առ մաս հրատարակութեան տալ:

Հռոմէադաւաններ զանուի՛ն՝ Աւստրիոյ Հայոց
ընդհանուր թիւը կը լինի 15000, որոնցմէ մի-
միայն մօտաւորապէս 500-ը Հայաստ. Առա-
քել. եկեղեցւոյ հօտին կը պատկանին:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԲԵԺԻՆ

ՉԱՆՉՐՈՒԹԻՒՆ

(Wilhelm Münch)

Ես երբէք չեմ ձանձրանում: Դա ան-
գամ լսում ենք մեր ձանթներից: Այս խօսքը
անշուշտ գեղեցիկ ապացոյց է, թէ նոցա ներքին
կեանքը հարուստ և բեղմնաւոր է: Նոցա հոգեկան
աշխուժութիւնը անսպառ է, թէ նոքա ստանում են
և իրանց վերայ ազդում է տալանտութիւնների առա-
տութիւն: Թէ ընդունակ են նոյն իսկ ամենաշնչ-
շին և նուազագոյն զրդիչներից անգամ անանուիլ և
զգաստանալ, և թէ առհասարակ օժտուած են ուրիշ
շատ այսպիսի լաւ յատկութիւններով: Բայց այդ
կարող է լինել նաև մի բոլորակա՛ն ինքնամոլորու-
թիւն՝ փոքր ինչ անախտութեամբ համեմուած:
Վասն զի, եթէ և մարդ կարողանայ այնքան վարժ-
ուիլ, որ ինքն իրանից ամենևին չձանձրանայ,
հապա՛ որքան դժուար բան է, որ օտար մարդկանց
կամ զբոսի իրերի պատճառով ծագած ձանձրու-
թիւններից՝ զերծ և ապահով մնայ: Թող այդպի-
սիներից մէկը անձրեային օրը երկու բոլորով ուշ
հասնի երկաթուղու մի յետ ընկած կայարանը,
և ապա մինչև հետեւեալ գնացքը՝ չորս ամբողջ
ժամ այդպիսի անապատ, ամայի, նեղ սրահի մէջ
բանտարկուած մնալու դատապարտուի: անշուք դա-
տարկ պատերին նայելով, առանց ընթերցանու-
թեան, առանց խօսակցի, առանց ծաշարանի, ուր գէթ
ծնօտները շարժեցնելով կարողանար ժամանակը յաղ-
թել, թող որ փոքր ինչ քաղաքակիրթ մարդը մի
այսպիսի վիճակի մէջ ընկնի, և թէպէտ ան-
արգել միշտ ազատութիւն կունենայ աշխարհքի
մեծամեծ իմաստութիւններ հնարելու իւր մտքի մէջ
կամ մի երկար ոտանաւոր շարադրելու զլիսի մէջ
կամ դէթ կենաց բոլոր յիշատակները իւր առաջ
կենդանացնելու կամ ապագայի ամենաընդարձակ ծը-
րագիրներ թխելու:— սակայն նա չի կարողանայ ու-
րանալ, որ բազմիցս անտանելի շեղութիւն, թոյն

և յուսահատութիւն թափելով հանդերձ՝ այնու-
մենայն ձանձրութիւն կրեց, որքան էլ ձանձրանա-
լուցիքնէ ապահոված էր և այդ հրէշին տապալելու
հնարներ ունէր: Մի խօսքով, եթէ ոչ մենք ինք-
ներս և ոչ ուրիշները նեղը լինն մեզ, շատ ան-
գամ հանգամանքների որոգայթները այդչափ ծանր
իշխանութիւն են ստանում մեր կեանքում: Եթէ
անապատութեամբ չորս բոլորը շրջահայե՛ք և տե-
նե՛ք, թէ ձանձրութիւնը քանի դռներից աներևոյթ
կերպով ներս է սողոսկում մեր կենաց մէջ և շիդ-
թութիւններ է ձգում: Թէ քանի անգամ մենք
ինքներս կամ ուրիշները և կամ ինքը կեանքը
մեզ ձանձրութիւն են պատճառում: հապա կիսոս-
տովանենք, որ մենք ստեղծուել ենք, ասես թէ
հէնց միայն բաւական չափով ձանձրանալու համար:

Ձանձրութիւնը արդէն մանկութիւնից ար-
մատ է ձգում: Ծիծ ուսող երեխան իւր լացով
յայտնում է ոչ միայն մարմնական ցաւ կամ քաղ-
ցածութիւն կամ ուրիշ տհաճութիւն, այլ շատ
վաղ հասկացնում է, թէ իւր զիրքի ու կեցուածքի
առժամանակեայ փոփոխութեան է կարօտում: Թէ-
պէտ օրօրօրը իւր անհուն անսահման տիեզերքն
է, բայց և այնպէս արդէն նա էլ սկսում է պահան-
ջել, որ օրը փոխուի, նոր հանգամանքների մէջ
դրուի, զոր օր, մօր կամ դայեկի ձեռքով խտտուի:
Մենք շատ անգամ զուրիսներս կոտորում ենք, թէ
արգեօք ինչով դադարեցնենք երկու տարեկանի
ճիւղը, բայց կասկած չկայ, որ շատ անգամ ինչձը
ձանձրանում է: Նոյն իսկ աւելի հասակաւոր մա-
նուկների ուրախ խաղերի մէջ՝ յանկարծ մտնում է
չար դէւը, և խաղի համը կորչում է: որ մի նուագ
առաջ այնպէս զուարթացնում էր ամէնին: Ապա
քանի անգամ տարակուսուած է մնում նոյն իսկ
խելացի մայրը, երբ որ կշտի սենեակից անօղնականի
ձայն է լսում: «Մայրիկ, հիմա ի՛նչ անեմ»:

Այնուհետև գալիս է գալորը, որ առժա-
մանակ աշակերտի աշխոյժը պահում է նոր նոր
տալանտութիւններով: Բայց յետոյ, երբ որ ուսու-
ցիւնը կարծում է, որ իւր մատուցածը կենդանի հաց է
և ոչ թէ քար, որ իւր ճաշակին և զգացման նայե-
լով՝ աւանդած ուսումը միշտ հաճելի և ցանկալի
կերպով փոփոխական է, և ուրեմն անշուշտ հետա-
քըքրական, հասկանալի, արժանաւոր պիտի լինի, —
նա չայդ ուսումն իսկ աշակերտի քիմրին չի յարմա-
րում: աշակերտը միայն բացառական գէպքերում և
կողմնակի կերպով այդ բանը զրօսալի է գտնում, ոյն
ևս առաւելապէս այն պարագայում, որով ուսումնա-
բանը չի կամենայ պարծենալ, այսինքն երբ որ
առիթ է ծագում ամէն կարգի տղայական շարու-
թիւններ անելու և ընկերական քաջագործութիւն-
ներով սիրանալու, իսկ մնացած դէպքերում՝ նա
աւելի հառաչում է, որ ծանրութիւններից ճըն-
շդուած՝ քաղցր օր չի տեսնում: Այսպիսի կեանք